Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd

DOI 10.5937/kultura1234430M
UDK 316.728-057.874:303.442(497.11)"2011"
379.82-057.874(497.11)"2011"
316.346.32-057.874(497.11)"2011"

originalan naučni rad

KULTURNI ŽIVOT I POTREBE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA U SRBIJI

Sažetak: U radu su predstavljeni najvažniji rezultati istraživanja kulturnog života i kulturne participacije srednjoškolaca u Srbiji. Podaci su pokazali da aktivnosti iz domena javnog kulturnog života ne spadaju u omiljene načine provođenja slobodnog vremena učenika srednjih škola u Srbiji, koje oni najčešće „troše“ kroz aktivnosti koje se odvijaju u tzv. privatnoj sferi (gledanje TV i slušanje muzike, bavljenje sportom i korišćenje računara), za koje je potrebna manja količina materijalnih sredstava. Zbog toga srednjoškolci nisu česti posetioci događaja iz oblasti kulture. Pored grupe srednjoškolaca koja praktično ne učestvuje u javnom kulturnom životu, identifikovali smo i grupu učenika koja odlazi u institucije kulture i posećuje programe iz oblasti kulture, koja čini prosečno oko 8.5 procenata (statistička procena) ove populacije. Među njima između 3.5% i 5.5% učenika participira u javnom kulturnom životu barem jednom mesečno. Generalno posmatrano, većina srednjoškolaca ne učestvuje u javnom kulturnom životu, ali se ne može govoriti o odsustvu iz javnog života u celini. Ipak, detaljnije analize pokazuju da značajan deo srednjoškolske populacije ne učestvuje u javnom kulturnom životu, i da su za veliki deo ove populacije kulturni programi nedostupni ili nezanimljivi, bilo radi nedostatka slobodnog vremena, interesovanja, koncepcije javnog kulturnog života, finansijski ili teritorijalno. Ovakav trend, da većina učenika srednjih škola u Srbiji ne učestvuje u javnom kulturnom životu, može da ima ozbiljne posledice po budućnost ove društvene grupe, ali i celog društva uopšte. Posledice nisu odmah „vidljive“, već se ispoljavaju kroz duži vremenski period, različitim intenzitetima i različitim formama u skoro svim delovima društvene strukture.

Ključne reči: kulturni život, kulturne potrebe, učenici srednjih škola, kulturna participacija, slobodno vreme

Istraživanje o kulturnom životu i potrebama učenika srednjih škola u Srbiji predstavlja drugo od dva istraživanja Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, koja su imala za cilj utvrđivanje *kulturnog habitusa omladine u Srbiji*.

Anketiranje u 56 srednjih škola iz 33 grada u 26 okruga Republike Srbije izvedeno je u periodu od 15. marta do 25. maja 2011. godine. Od planiranih 3.000 ispitanika anketirano je 2.439, što čini *81,3% realizacije uzorka*. Pored Zlatiborskog i Rasinskog okruga, gde nismo uspeli da izvršimo anketiranje, uglavnom zbog objektivnih razloga, najmanji procenat realizacije je u Raškom okrugu (32.6%), dok je nešto veći u Moravičkom okrugu (48.9%), Sremskom i Podunavskom okrugu (50.0%), Šumadijskom (57.0%) i Južnobanatskom (71.4%). Kod ostalih okruga procenat realizacije uzorka je iznad 95 odsto. Procenat realizacije u dva najveća okruga po broju škola i ispitanika, u Južnobanatskom okrugu je 100 odsto, a u Gradu Beogradu je 98.4%. Što je posebno značajno, u čak 12 okruga procenat realizacije je 100%. Zbog nepotpunih odgovora ili kontradiktornih informacija datih u upitniku, jedan broj ispitanika (4.2%) je isključen iz analize.

Planom realizacije istraživanja bilo je predviđeno da se anketiranje sprovede u saradnji sa izabranim srednjim školama, te da se, posle dobijenog odobrenja školske uprave, u dogovoru sa nadležnim službama ili profesorima izvrši anketiranje učenika u skladu sa planom uzorka. U velikoj većini slučajeva saradnik za anketiranje bio je pedagog, pomoćnik direktora, psiholog ili sekretar škole.¹

U okviru pripreme za anketiranje bilo je potrebno izvršiti izbor razreda i školskog časa (predmeta) gde će se anketiranje sprovести. S obzirom na to da se anketiranje vrši u svim razredima, preporučeno je da se anketiranje izvede u različitim odeljenjima (smerovima). Izbor razreda, smera i školskog časa (predmeta) na kojima će se izvršiti anketiranje je u potpunosti prepušten saradniku iz svake škole koji je sprovodio anketu. Takođe, anketiranje se moglo izvesti i van školskog časa, ukoliko je saradnik koji sprovodi anketu procenio da će takav način biti lakše sprovodiv i efikasniji, ili ukoliko organizacija nastave i pravila škole ne dozvoljavaju sprovođenje ovakvih aktivnosti na časovima.

Za izbor ispitanika najčešće je korišćen način tzv. *prigodnog odabira*, tj. birani su učenici koji se u trenutku anketiranja na izabranom času nalaze u učionici, vodeći računa o proporcionalnosti

¹ Kompletanu koordinaciju anketiranja u 56 srednjih škola uradile su stručne saradnice na projektu Maja Marinković i Dušica Milovanović iz Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.

polne strukture u školi i razredima sa polnom strukturom uzorka. Izbor ispitanika u učionici, ili drugom prostoru, vršio se *metodom slučajnog izbora*.

Nakon prikupljanja podataka, kontrolu upitnika, dopunjavanje i šifriranje obavio je autor projekta, dok su unos podataka obavili stručni saradnici.² Prema izveštajima saradnika većina učenika pokazala je prosečnu zainteresovanost za sadržaj upitnika, ali je većina odgovorila na sva pitanja iz upitnika, tako da se prikupljeni podaci mogu smatrati relevantnim za analizu.

Polnu strukturu realizovanog uzorka čini 60.3% devojaka i 39.7% muškaraca. U polnoj strukturi realizovanog uzorka, odnos muškaraca i devojaka približan je odnosu na nivou Srbije, tako da struktura realizovanog uzorka po polu ima prihvatljivu reprezentativnost.

Tabela 1. *Struktura realizovanog uzorka prema polu, vrsti škole i razredu*

<i>Vrsta škole, razred/pol</i>	<i>Muškarci</i>	<i>%</i>	<i>Devojke</i>	<i>%</i>	<i>Ukupno</i>	<i>%</i>
Gimnazija	254	26.2	431	29.3	685	28.1
Stručna škola	649	67.0	929	63.2	1578	64.7
Mešovita škola	29	3.0	19	1.3	48	2.0
Umetnička škola	37	3.8	91	6.2	128	5.2
<i>Ukupno</i>	969	100.0	1470	100.0	2,439	100.0
I razred	205	21.2	345	23.5	550	22.6
II razred	284	29.3	366	24.9	650	26.7
III razred	249	25.7	421	28.6	670	27.5
IV razred	231	23.8	338	23.0	569	23.3
<i>Ukupno</i>	969	100.0	1470	100.0	2,439	100.0

U strukturi realizovanog uzorka po vrsti škole dominiraju učenici srednjih stručnih škola kojih je najviše, nešto manje od dve trećine, zatim slede učenici gimnazija sa 28.1%, pa učenici srednjih umetničkih škola sa 5.2% zastupljenosti. Što se razreda tiče, ispitanici su izuzetno ravnomerno raspoređeni od prvog do četvrtog razreda dok, očekivano, najmanje je ispitanika iz prvih razreda (22.6%). Struktura uzorka prema uspehu kojim su završili prethodni razred, pokazuje da je 78.8% učenika u uzorku završilo prethodni razred sa odličnim ili vrlo dobrim uspehom, dok je 17.8% završilo dobrim uspehom. Dovoljnih ima 2.7%, a ponavljača 0.7%.

Kulturna participacija obuhvata tri grupe aktivnosti: kulturnu produkciju, koja obuhvata bavljenje umetnošću ili bavljenje nekim kreativnim hobiem; kulturnu recepciju koja se odvija kroz posete programima institucija kulture ili događajima iz oblasti kulture, i kulturnu recepciju koja se najčešće odvija putem medija. Takođe, studije kulturne participacije najčešće se orijentišu na proučavanje kulturne potrošnje, među kojima razlikujemo

2 Unos podataka uradile: Svetlana Vukadinović, stručni saradnik i Dušica Milovanović, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.

četiri glavna pristupa: sociološki, marketinški, ekonomski i psihološki. U našem istraživanju smo posebno ispitivali interesovanja ispitanika i omiljene načine provođenja slobodnog vremena, što smo odredili kao *kulturne potrebe*.

Analizom prikupljenih podataka identifikovali smo značajnije karakteristike slobodnog vremena srednjoškolaca u Srbiji. Većina učenika srednjih škola u Srbiji ima dnevno do 5 sati slobodnog vremena, koje najčešće „troši“ kroz omiljene aktivnosti (tabela 2) koje se odvijaju u tzv. privatnoj sferi (gledanje TV i slušanje muzike, bavljenje sportom, korišćenje računara) za koje je potrebna minimalna količina materijalnih sredstava, što je potpuno u skladu sa podacima o tome koliko mogu ili žele da izdvoje za zadovoljavanje potreba iz oblasti kulture (Grafikon 1).

Grafikon 1

Treća, važnija karakteristika dokolice srednjoškolaca u Srbiji je da aktivnosti iz domena kulturnog života (kao što su bavljenje umetnošću i odlasci u neku od institucija kulture, ali izuzimajući gledanje TV-a i slušanje muzike) ne spadaju u omiljene načine provođenja slobodnog vremena. Takođe, načini provođenja slobodnog vremena srednjoškolaca, interesovanja uopšte i kulturna interesovanja, nisu teritorijalno određena (mesto, grad, okrug, region), već ih strukturišu neki drugi faktori. Materijalni položaj (standard) većine porodica koji imaju učenika/e je veoma težak, pa je, uzimajući u obzir činjenicu da veliku većinu učenika izdržavaju roditelji, standard učenika srednjih škola u Srbiji jedna od veoma važnih varijabli, sa velikim uticajem na obim i kvalitet kulturnog života srednjoškolske populacije.

Tabela 2. Omiljeni načini provođenja slobodnog vremena srednjoškolaca u Srbiji (otvoreno pitanje)³

Aktivnosti	I izbor	%	II izbor	%	III izbor	%
Odmaranje/spavanje	167	6.8	50	2.1	41	1.7
Učenje	15	0.6	7	0.3	3	0.1
Gledanje TV-a, slušanje muzike	420	17.2	224	9.2	68	2.8
Korišćenje računara	298	12.2	176	7.2	71	2.9
Igranje igrica na računaru	65	2.7	39	1.6	14	0.6
Čitanje (knjiga, časopisa, novina)	155	6.4	104	4.3	35	1.4
Bavljenje umetnošću	96	3.9	50	2.1	17	0.7
Druženje sa prijateljima	234	9.6	123	5.0	71	2.9
Odlazak u pozorište, muzeje, koncerte...	2	0.1	4	0.2	1	0.0
Sa partnerom	29	1.2	20	0.8	5	0.2
Izlazak u grad (kafić, klubovi...)	175	7.2	115	4.7	48	2.0
Bavljenje sportom (šetnja, rekreacija)	371	15.2	168	6.9	79	3.2
Nema slobodnog vremena	3	0.1	-	-	-	-
Bez odgovora	409	16.8	1359	55.7	1986	81.4
Ukupno	2439	100	2439	100	2439	100

Učenici srednjih škola u Srbiji nisu česti posetioци događaja iz oblasti kulture (grafikoni 2 i 3), što je u potpunosti u skladu sa podacima o načinima provođenja slobodnog vremena. Čak 85.8% srednjoškolaca retko ili nikada ne posećuje muzeje, a 84.5% nikada ili retko posećuje književne večeri, dok 79% retko ili nikada ne posećuje galerije. Takođe, 77.8% srednjoškolaca retko ili nikada ne posećuje pozorišne predstave, a 74% retko ili nikada ne posećuje kulturno-istorijske spomenike i arheološka nalazišta.

Grafikon 2

3 Ovde treba napomenuti da smo zbog većeg broja različitih formulacija, a radi lakše obrade i predstavljanja rezultata, pojedine aktivnosti grupisali zbog njihove „srodnosti“, vodeći računa da grupišemo samo one aktivnosti sa manjim frekvencijama (manjom statističkom značajnošću), dok smo statistički značajne aktivnosti, iako su srodne, ostavili odvojeno da bismo imali što precizniji uvid u omiljene načine provođenja slobodnog vremena. Takođe, mora se imati u vidu da je na ove odgovore određen uticaj imala i formalna situacija u kojoj su odgovori beleženi (anketiranje) tj. moramo očekivati da se u strukturi odgovora nalazi i određen procenat *socijalno poželjnih odgovora*, i da bi u nekoj neformalnijoj situaciji odgovori bili nešto drugačiji.

Srednjoškolci su ubedljivo najzainteresovaniji za odlazak u *klubove* (67.5% posećuje klubove vrlo često ili često) i *sportske događaje* (43.6% - vrlo često ili često). Pored *biblioteka*, za koje se i očekivalo da ih češće posećuju (39.7% - vrlo često ili često), slede *koncerti* (24.3% - vrlo često ili često, ali i 27.3% povremeno).

Pored ove grupe srednjoškolaca, koja praktično ne učestvuje u javnom kulturnom životu, imamo i manju grupu učenika koja odlazi u institucije kulture i posećuje programe iz oblasti kulture, te čini *prosečno oko 8.5 procenata (statistička procena) srednjoškolske populacije*. Među njima, između 3.5% i 5.5% učenika *participira u javnom kulturnom životu barem jednom mesečno*. Pošto srednjoškolci spadaju u društvenu grupu koja relativno retko posećuje događaje iz oblasti kulture, uticaj kulture na svakodnevni život učenika srednjih škola u Srbiji je sveden na minimum, a jedan od značajnijih faktora je i situacija koju karakteriše *nepostojanje konzistentnog sistema vrednosti*.

Grafikon 3

Generalno posmatrano, *većina srednjoškolaca ne učestvuje u javnom kulturnom životu*, ali se *ne može govoriti o odsustvu iz javnog života u celini*, jer značajan broj učenika srednjih škola odlazi na sportske događaje i koncerte, uz najveći broj njih koji posećuju klubove. Prema grubim procenama, mladi su najmanje učestvovali u javnom kulturnom životu 2004. godine, dok su podaci iz 2000. godine negde u rangu sa 2010. godinom, da bi se u 2011. godini participacija još smanjila, sem povećanja odlaska u klubove i na sportske događaje, što samo po sebi govori mnogo o kulturi i njenom položaju u društvu Srbije, kulturnoj politici, položaju i perspektivama institucija kulture, ali i o institucijama kulture i njihovoj sposobnosti transformacije i prilagođavanja novim načinima rada i komunikacije. Takođe, ovi podaci mnogo govore i o *obrazovnom sistemu u Srbiji, posebno iz domena*

školskih planova i programa u smislu edukacije mladih, naročito srednjoškolaca, da bi se izgradile potrebe kulturnom participacijom, ali i ostvarivanja osnovnih pretpostavki ili mogućnosti za recepciju nekog umetničkog sadržaja ili proizvoda kulturne industrije.

Grafikon 4

Što se kulturne produkcije srednjoškolaca tiče, podaci su pokazali da se 11.7% učenika, po njihovoj proceni, povremeno bavi nekom formom književnog stvaranja (pisanje), a još oko 10.0% se ponekad bavi nekom formom muzičko-scenskih aktivnosti (gluma, igra, ples), uz 9.9% nekom od vizuelnih umetnosti (crtanje, slikanje, vajanje). Na bazi ovih podataka možemo napraviti grubu statističku procenu da bi u *produktivnu grupu, u idealno tipskom smislu, mogli svrstati oko 8.7% srednjoškolaca*. Međutim, još jednom treba naglasiti da se radi o *njihovoj ličnoj proceni* da li neka delatnost kojom se bave spada u vid kulturnog stvaralaštva. Takođe, ovde treba imati u vidu da smo u uzorku imali i učenike iz srednjih umetničkih škola (5.2%), kojima je bavljenje nekom vrstom umetničkog stvaralaštva deo plana i programa školovanja. Ako iz bilo kog razloga izuzmemo ove ispitanike, možemo reći da je produktivna grupa kod srednjoškolske populacije (bez učenika srednjih umetničkih škola) još manja, i u ovom slučaju ne bi prešla nivo od 5%.

S druge strane, iz ovih podataka jasno proizilazi da *preko 85% srednjoškolaca u Srbiji ne učestvuje u kulturnoj produkciji, bez obzira na nivo participacije*. Kao najvažniji razlog zbog kog se ne bavi njom, više od polovine srednjoškolaca (61.1%) je navelo *nedostatak interesovanja*, a 17% nedostatak slobodnog vremena.

Ako uzmemo u obzir ranije izneti podatak o nezainteresovanosti, kao najvažnijem razlogu za retke posete institucijama kulture i kulturnim događajima, možemo konstatovati da je oko *dve*

trećine srednjoškolaca potpuno nezainteresovano za kulturnu participaciju ili, drugačije rečeno, *nezainteresovanost je limitirajući faktor za kulturnu participaciju srednjoškolske populacije*. Podatak da skoro dve trećine srednjoškolaca, koji se ne bave nekom vrstom umetnosti, kao najvažniji razlog navodi nezainteresovanost, nije jednostavno objasniti. S jedne strane, možda je u pitanju problem razumevanja pravila i merila umetničke delatnosti ili konkretnih umetničkih formi ili odbojnost usled percepcije da su to aktivnosti rezervisane za posebne društvene grupe ("više" slojeve). S druge strane, u društvu gde je većina stanovništva okupirana neprestanom borbom za egzistenciju, bavljenje umetnošću se vrlo često shvata kao neozbiljno "trošenje vremena".

Učenici srednjih škola u Srbiji se o događajima iz oblasti kulture najčešće informišu putem *televizije* (31.3%) jer se čak kod 74.3% srednjoškolaca ovaj način nalazi među prva tri. Na drugom mestu je, očekivano, *internet* sa 29.7% i čak 70.4% ispitanika kod kojih se ovaj način nalazi među prva tri. Dakle, ubedljivo najčešća kombinacija kod načina informisanja srednjoškolaca o događajima iz oblasti kulture je *TV i internet*. S obzirom na to da se dnevna štampa nalazi kod 35.1% srednjoškolaca među prve tri, uz informisanje preko prijatelja/poznanika sa 32.7% ispitanika, onda su druge dve kombinacije uzimajući u obzir redosled izbora TV, dnevna štampa, internet i internet, prijatelj/poznanik, TV.

Omiljeni televizijski programi srednjoškolaca u Srbiji su *filmovi, serije i sportske emisije*. Nakon toga slede *muzički i obrazovni programi*. Kod čak 76.8% ispitanika filmovi se ubedljivo nalaze na prvom mestu, među prva tri najčešća tipa programa koja prate, tako da možemo reći da su *filmovi omiljeni tip programa srednjoškolske populacije*. Kod vremena koje provode gledajući TV program, radnim danom i vikendom, nema značajnijih razlika među sociodemografskim grupama, ali su se kod izbora televizijskih programa pojavile značajnije polne razlike. Značajnija razlika o odnosu na pol pojavljuje se kod političkih i sportskih emisija za koje su zainteresovaniji muškarci, dok su za serijske, zabavne i muzičke zainteresovanije devojke. Ipak, ukupno posmatrano, pokazalo se, kao i u drugim sličnim istraživanjima, da generacijska pripadnost ima veliki uticaj na sklonosti televizijske publike. Generalni trend, da je kod mlađih generacija televizija prvenstveno izvor zabavnih sadržaja, a za starije generacije izvor informacija, potvrdio se i u ovom istraživanju.

Kao što se moglo i pretpostaviti, *srednjoškolci spadaju u društvenu grupu koja veoma često koristi računar*. I pored obaveza u školi radnim danima, 39.3% srednjoškolaca koristi računar između 1 i 3 sata dnevno, a 18.6% čak do 5 sati. Vikendom se

značajno povećava korišćenje računara jer 35.7% srednjoškolaca provede za računarom 3 do 5 sati, dok njih 24.5% provede i više od 5 sati. Globalna komunikaciona mreža (internet) preoblikuje gotovo svaki segment naših života, uključujući modalitete rada i odmora, zabavu, potrošnju, obrazovanje, politički angažman, porodično iskustvo, društvenu strukturu i komunikaciju uopšte. Upravo zbog toga, možemo očekivati povećanje učešća interneta u načinima informisanja i komunikacije, ali i zbog trenutnih trendova u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija. Razvoj komunikacionih tehnologija, u čijoj osnovi leži internet, odvija se velikom brzinom i ima veliki uticaj na menjanje načina komuniciranja, poslovanja, informisanja i oglašavanja.

Srednjoškolci, koji spadaju u društvenu grupu koja veoma često koristi računar, redovni su korisnici interneta - skoro svi ispitanici iz uzorka koriste internet (99.8%), dok je samo nekoliko srednjoškolaca navelo da ne koristi globalnu mrežu. Kada koriste internet, srednjoškolci ga koriste za širi spektar aktivnosti (tabela 3), među kojima su najzastupljenije *zabava*, *druženje* (društvene mreže) i *informisanje*, ali i za *komunikaciju* (*e-mail*, *skype* i sl), pa i učenje. S obzirom na to da su ispitanici mogli da navedu više odgovora, najčešća kombinacija za korišćenje interneta kod učenika srednjih škola u Srbiji je *zabava – druženje – informisanje*.

Tabela 3

Za šta najčešće koriste internet (multipli odgovori)	Procenat	Procenat slučajeva
Informisanje	20.5%	54.7%
Učenje	9.1%	24.4%
Komunikaciju	15.7%	41.9%
Zabavu	27.0%	72.2%
Druženje (društvene mreže: Facebook, MySpace i sl.)	26.9%	71.8%
Obavljanje posla	0.9%	2.3%

Potpuno u skladu sa opštim podacima, ali i našim očekivanjima, *velika većina od 86.4% srednjoškolaca ima otvoren profil na nekoj od društvenih mreža* (grafikon 5). Najveći broj srednjoškolaca koji imaju otvoren profil na nekoj društvenoj mreži, imaju ga na samo jednoj mreži (63.0%) gde, naravno, apsolutno dominira Fejsbuk (*Facebook*), ali 14.5% ima otvorene profile na dve mreže (s tim da je kod svih jedna od tih mreža Fejsbuk), dok 6.7% ima otvorene profile na čak 3 i više društvenih mreža, mada značajan broj nije hteo da nam otkrije ovaj podatak (15.8%).

Grafikon 5

I pored toga što su društvene mreže izuzetno popularne među srednjoškolskom populacijom, *učenici srednjih škola u Srbiji u proseku ne provode mnogo vremena na društvenim mrežama* (grafikon 6). Skoro polovina učenika (42.9%) radnim danom na društvenim mrežama provede samo do jedan sat, što je u skladu sa podacima o obavezama u školi. Naravno, vikendom se povećava vreme provedeno na društvenim mrežama, zbog toga što vikendom značajnije raste procenat onih koji provode na mrežama od 3 do 5 sati. Relativno mali broj srednjoškolaca na društvenim mrežama provode više od 5 sati, posebno radnim danom.

Grafikon 6

Aktivnosti kulturne potrošnje, koje se odvijaju u privatnom prostoru ispitanika, često se smatraju osnovnim znacima kulture jedne ličnosti, za razliku od javne kulturne potrošnje (posete događajima iz oblasti kulture i institucijama kulture), čija je jedna od važnijih funkcija i tzv. socijalna prezentacija ili lična promocija. Ovo je posebno karakteristično za čitanje knjiga i slušanje muzike, ali i za posedovanje kućnih biblioteka i muzičkih kolekcija na nekim nosačima zvuka. Pored stručne literature (udžbenika) u vezi školskim obavezama, koju bi trebalo da čitaju svakodnevno, srednjoškolci najviše čitaju *časopise* i obavezu

lektiru, ali su zainteresovani i za dnevnu štampu. Od ostalih formi štampanih izdanja pojavljuju se još popularne knjige i književna dela, ali sa nešto manje zainteresovanih.

Procentualno posmatrano, najviše srednjoškolaca (29.5%) nije za vreme prošlog raspusta pročitao nijednu knjigu (grafikon 7), a 26.1% je pročitao barem jednu knjigu. Dve i više knjiga je pročitao zajedno 44.4% učenika, a ako pogledamo zbirni procenat onih koji su čitali knjige za vreme prošlog raspusta (70.5%), možemo reći da ipak *više od dve trećine učenika pročita barem jednu knjigu godišnje*, ne računajući knjige za školsku lektiru. S druge strane, ostaje veoma zabrinjavajući podatak da ipak imamo *oko trećine srednjoškolaca koji čitaju knjige samo kad moraju za lektiru, a sami nemaju interesovanja da pročitaju još nešto van toga*.

Grafikon 7

Nešto manje od dve trećine srednjoškolaca (60%) spada u grupu sa većom učestalošću čitanja dnevnih novina (29.1% čita novine svakodnevno, a 31% dva do tri puta nedeljno). S druge strane, 29.3% učenika srednjih škola čini grupu sa manjom učestalošću čitanja dnevnih novina. Dnevne novine uopšte ne čita 10.7% ove populacije. Učenici srednjih škola u Srbiji, koji čitaju dnevnu štampu, najčešće čitaju dnevni list “Blic” (33.4%) pa “Večernje novosti” (17.1%) i “Press” (11.4%). Zatim slede besplatne novine “24 sata” sa 10.8% i list “Alo” sa 10.5%. Ostali dnevni listovi su zastupljeni ispod 10 procenata.

Za razliku od čitanja knjiga (ne računajući udžbenike za školu), slušanje muzike je jedna od aktivnosti kulturne participacije koja je kod srednjoškolske populacije značajnije prisutna u svakodnevnom životu. Žanrovi ili vrste sa najvećom popularnošću među ovom populacijom su pop i rok, koji se kod više od 40% učenika nalaze među vrstama muzike koju najčešće slušaju (pop muzika se nalazi kod 56.1% učenika kao dominantna među prve

tri koje slušaju). Značajniji rejting imaju i haus i tehno muzika. Dakle, *slušanje muzike jedna je od omiljenijih aktivnosti u slobodnom vremenu srednjoškolske populacije ili u domenu aktivnosti vezanih za privatnu sferu kulturne potrošnje*. Pri izboru omiljenih muzičkih žanrova preferencije se delimično ili u malom obimu strukturišu duž osnovne podele prema starosti (razredu koji pohađaju) i prema rodnim razlikama, pri čemu mlađi srednjoškolci imaju naglašenije preferencije za različite tipove savremene popularne muzike (*disco, house, techno*).

Najveći broj učenika srednjih škola smatra da su tri najveća problema mladih u Srbiji: *narkomanija, nasilničko ponašanje i alkoholizam* (tabela 4). Prepoznavanje ovih problema kao najvećih ne treba da nas posebno iznenađuje. Osnovni razlozi se mogu tražiti u, prvenstveno, osobenosti društva u kome živimo, čije su glavne karakteristike iznenadne, brze i nepredvidive promene. Kao logičan rezultat ovakve društvene prakse, javljaju se brojne sociopatološke pojave. Ekonomska, moralna i socijalna kriza u zemljama u tranziciji ima kao najteže posledice veću rasprostranjenost takvih pojava kao što su: zloupotreba psihoaktivnih supstanci, delikvencija, dezintegracija porodice, kockanje i slično.

Tabela 4

Najveći problemi mladih u Srbiji <i>(multipli odgovori)</i>	Broj učenika	Procenat	Procenat slučajeva
Loš školski sistem	697	10.3%	28.6%
Narkomanija	1262	18.7%	51.7%
Alkoholizam	894	13.2%	36.7%
Nasilničko ponašanje	1062	15.7%	43.5%
Nerazumevanje starijih	315	4.7%	12.9%
Loš materijalni položaj	783	11.6%	32.1%
Nezaposlenost	681	10.1%	27.9%
Kriminal	553	8.2%	22.7%
Isključeni su iz odlučivanja	137	2.0%	5.6%
Besperspektivnost	382	5.6%	15.7%

U ovakvim okolnostima i vrednosnom ambijentu, sve se manje poštuju dotadašnji moralni principi i norme, čime se stvara ambijent i omogućava proširivanje i učvršćivanje pojedinih oblika devijantnog ponašanja kod mladih, posebno učenika. Uz to, kriza društva i kriza osnovne jedinice društvene strukture – porodice, dodatno je pogodovala većoj učestalosti ispoljavanja ovih sociopatoloških pojava. Međutim, svaka od ovih pojava, koju su učenici srednjih škola prepoznali kao najveće probleme mladih u društvu, veoma je složen i kompleksan fenomen, koji postoji zajedno sa nizom drugih sličnih pojava, i nije i ne može biti rezultat delanja samo jednog ili nekoliko faktora, već je posledica delanja sistema faktora za čiju analizu je potrebna

posebna studija. Međutim, posebno treba naglasiti podatak da se kod 28.6% srednjoškolaca *loš školski sistem prepoznaje kao jedan od tri najveća problema mladih u Srbiji*, jer on govori da *skoro trećina srednjoškolaca nije zadovoljna obrazovnim sistemom*. S druge strane, ono što može da bude problem, jeste da *veoma mali broj učenika srednjih škola u Srbiji smatra da je jedan od njihovih najvećih problema što su isključeni iz procesa odlučivanja*.

Najveći broj srednjoškolaca smatra da u rešavanju ovih problema najviše treba da učestvuju njihovi *roditelji*, zatim kao najvažnije aktere vide "same sebe" tj. *mlade u celini*, pa *Vladu Srbije*. Ako se imaju na umu problemi koji su identifikovani, možemo konstatovati da su odgovori mladih relativno konzistentni i racionalni. Tako, ako govorimo o narkomaniji i nasilničkom ponašanju, za očekivati je da bi time pre svega trebalo da se bave roditelji sa svojom decom uz pomoć institucija sistema, a ako govorimo o lošem obrazovnom sistemu, pored vlade, tim problemom bi trebalo da sa pozabave škole i omladinske organizacije. S druge strane, izuzetno je važno da su učenici srednjih škola u Srbiji prepoznali i identifikovali svoje proaktivne kapacitete, jer su odmah posle roditelja, kao najodgovornije, izdvojili mlade u celini kao veoma važne aktere u rešavanju problema mladih, što pokazuje da srednjoškolci prepoznaju neophodnost saradnje sa odraslima i smatraju da ne mogu sami da rešavaju nagomilane probleme. Ovi podaci pokazuju da naša polazna hipoteza da mladi uopšte, pa i srednjoškolci, u Srbiji imaju relativno očuvane proaktivne kapacitete ima osnova. S druge strane, relativno je potvrđen drugi deo naše hipoteze da *društvo dovoljno ne podržava uključivanje mladih u proces donošenja odluka koje se odnose na pitanja od značaja za mlade, i da nema odgovarajućih projekata koje će inicirati aktivizam mladih u ovom domenu aktivnosti*.

Ovakav trend, da većina mladih u Srbiji ne učestvuje u javnom kulturnom životu, može da ima ozbiljne posledice po budućnost ove društvene grupe, ali i celog društva uopšte. Posledice nisu odmah "vidljive", već se ispoljavaju kroz duži vremenski period, različitim intenzitetima i različitim formama u skoro svim delovima društvene strukture. Naravno, ovi podaci ni u kom slučaju nisu jednodimenzionalni, nego pokazuju da značajan deo mlade populacije ne učestvuje u javnom kulturnom životu i da su za veliki deo ove populacije kulturni programi nedostupni ili nezanimljivi, bilo radi nedostatka interesovanja, strukture i koncepcije javnog kulturnog života, finansijski ili teritorijalno. Treba naglasiti da procesi globalizacije i individualizacije u savremenom društvu odlučujuće utiču na participaciju mladih u kulturnom životu. Takođe, ne sme se izgubiti iz vida i veoma

veliki uticaj obrazovanja na stvaranje vrednosnog sistema i stvaranje pretpostavki za recepciju umetničkog dela i različitih simboličkih formi umetničkog stvaranja, ali i za razvijanje potreba iz oblasti kulture. Široko utemeljeno profesionalno obrazovanje osposobljava mlade za različite tipove delatnosti, jer u informatičkom društvu, stalna edukacija i usavršavanje, posebno u primeni novih tehnologija, postaju osnov savremenog načina rada i komunikacije. Na ovaj način pojedinci imaju šansu da ne postanu žrtve čestih i nepredvidivih promena uslovljenih razvojem tehnologije, čija je najvažnija karakteristika da se vrlo brzo transformiše. Međutim, uloga savremene srednje škole i savremenog univerziteta ne svodi se samo na ovaj segment obrazovanja, jer ona ima i veoma važnu, civilizacijsku funkciju u razvoju duhovnih sposobnosti i sticanje širih kulturnih saznanja. Kontinuirana edukacija iz oblasti kulture je potrebna, jer više nije moguće da kulturu, koju su stekli, nastavnici i profesori prenesu učenicima i studentima jednom za ceo život. Oni moraju pružiti obrazovanje koje će ići u korak sa brzo menjajućom civilizacijom i saznanjima.

Marginalizovanje mladih ljudi sprečava svako društvo da se razvija i modernizuje u skladu sa vremenom. Njihovo učešće na svim nivoima odlučivanja i aktivnosti je od vitalne važnosti za iniciranje promena i dalji društveni razvoj. Da bi se to ostvarilo, mladi ljudi moraju prepoznati sebe kao društvenu grupu, ali moraju biti i prepoznati od ostalih društvenih grupa kao punopravni članovi društva. Neposrednim uključivanjem mladih u sisteme odlučivanja, omogućava se njihov razvoj kao specifične grupe, ali i društva u celini. Kroz sistem odlučivanja mladi razvijaju potrebne veštine, razvijaju sopstvene sisteme vrednosti, osećaj odgovornosti i uvećavaju svoje kapacitete za prilagođavanje na česte, brze i dubinske transformacije društvenog sistema. Poslednjih godina Evropska unija insistira na razvijanju omladinskih nacionalnih politika koje podržavaju učešće mladih u društvu, posebno uticaj na procese, odluke i aktivnosti vezane za njih same. To podrazumeva preuzimanje aktivnije uloge u porodici, školi, fakultetu, kulturnom životu i vlasti. Ne treba zaboraviti činjenicu da *od budućnosti mlade generacije zavisi i budućnost društva u kome živimo.*

LITERATURA:

Cvetičanin P., *Kulturne potrebe, navike i ukus građana Srbije i Makedonije*, Odbor za građansku inicijativu, Niš 2007.

Čičkarić L., *Globalne promene – lokalne interpretacije. Identitet mladih u rizičnom društvu*, Institut društvenih nauka, Beograd 2011.

Golubović Z., Spasić I., Pavićević Đ. i drugi, *Politika i svakodnevni život; Srbija 1999-2002*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2003.

Jokić B. i Mrđa S., *Informacione tehnologije i ljudski resursi u kulturi Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 2009.

Joksimović S., *Mladi i neformalne grupe*, IIC SSO Srbije, Beograd 1988.

Lazić M., *Razaranje društva*, Filip Višnjić, Beograd 1994.

Mihailović S. i dr., *Deca krize*, Institut društvenih nauka, Beograd 1990.

Milić A., *Zagonetka omladine, istorija i struktura omladinske grupe*, CID IDIS, Beograd – Zagreb 1987.

Mrđa S., *Kulturni život studenata Univerziteta u Beogradu*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 2000.

Mrđa S., *Kulturni život i potrebe studenata u Srbiji*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 2011.

Nikolić M. i Mihailović S., *Mladi zagubljeni u tranziciji*, Centar za proučavanje alternativa, Beograd 2004.

Pantić D., *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*, IIC i Institut društvenih nauka, Beograd 1981.

Pantić D., *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*, Institut društvenih nauka, Beograd 1990.

Pantić D., Joksimović S., Džuverović B. i Tomanović V., *Interesovanja mladih*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije i Institut društvenih nauka - Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd 1981.

Popadić D., Mihailović S. i Bogdanović N., *Omladina Srbije pred izazovima budućnosti*, Centar za proučavanje alternativa, Ministarstvo prosvete i sporta – Sektor za učenički i studentski standard i Proni Institute for Social Education – Sweden, Beograd 2003.

Prica I., *Omladinska potkultura u Beogradu (simbolička praksa)*, Etnografski institut SANU, Beograd 1991.

Roszak T., *Kontrakultura*, Naprijed, Zagreb 1978.

Slobodan Mrđa
Center for Study in Cultural Development, Belgrade

CULTURAL LIFE AND NEEDS OF HIGHSCHOOL CHILDREN IN SERBIA

Abstract

The research on cultural life and needs of the high school children in Serbia showed that the activities that can be listed under public cultural life domain are not favourite pastimes of high school children. They usually spend their leisure time in activities that take place in the so-called private sphere (watching TV and listening to music, doing sports and using computers) and require less financial resources. This is best illustrated by the fact that most of them very rarely or never visit museums (85.8%), book reading events (84.5%), galleries (79.0%), theatres (77.8%) or cultural-historic monuments and archeological sites (74.0 %). As major reasons for failing to participate they listed lack of interest, lack of free time, inadequate contents of the cultural offer and lack of money. In addition to this youth group which practically takes no part in the public cultural life, there is also a smaller group which frequents cultural institutions and visits cultural events, making about 8.5 to 10% of this population (statistical estimate). Among them, 3.5% to 5.5% participate in public cultural life at least once a month. Generally speaking, most of these young people do not participate in the public cultural life, although we still cannot speak of their total absence from the public cultural life in entirety. This trend of most young people in Serbia abstaining from public cultural life can have grave consequences for the future of this social group and the society as a whole. These consequences are not immediately "visible" but emerge over a longer period of time in all segments of social structure, in different intensity and taking different forms. Naturally, these are by no means single-dimensional data but also indicate that part of this population finds cultural programs inaccessible or uninteresting, whether due to lack of interest, structure or conception of public cultural life, in financial or territorial sense. It should be underlined that the processes of globalization and individualization of modern society have a decisive impact on the participation of youth in cultural life. Also, we should not forget the great influence education has on creating a system of values and preconditions for reception of an art piece and various symbolic forms of artistic creation, as well as on the development of cultural needs.

The role of a modern high school and a modern university cannot be reduced to mere professional education, since they also have a very significant, civilizational function in development of spiritual abilities and acquiring wider cultural knowledge. A continual education in the field of culture is necessary as the transfer of culture from teachers/professors to pupils/students cannot be a once in a lifetime educational event. This education has to follow the quickly changing civilization and knowledge. Marginalizing young people will prevent any society from developing and modernizing in accordance with modern times. Their participation at all levels of decision making and activities is of vital importance for initiating change and further social development.

To accomplish this, young people must recognize themselves as fully valid members of the society. As of late, EU insists on development of national youth policies which support participation of youth in the society, especially their influence on the youth-relevant processes, decisions and activities. This involves taking a more active part in the family, school, faculty, cultural life and government. The fact should not be forgotten that the society we live in is determined by the future of our young generations.

Key words: *cultural life, cultural needs, high school students, cultural participation, leisure*